

igro stal poleg mize ali pa je gledal venomer na omarico, ki je stala na oddaljeni mizi. Rad je kazal tudi notranjost avtomata; tu je bilo polno koles, vzvodov in vzmetov in podobnih, pri strojih navadnih reči. Ker Kempelen vsled radovednosti ljudi ni imel miru niti po dnevi niti po noči, je raztrosil vest, da se je stroj polomil in da ne igra več šaha. Vsled tega so ga kmalu pozabili, in šele čez dalje časa je zopet na novo zaslovel, ko ga je na željo cesarja Jožefa pokazal visokim dvornim gostom, ki so ga bogato obdarili. Kasneje je šel Kempelen s svojim Turkom-avtomatom na potovanje po Evropi in je povsod, zlasti pa v Parizu, Londonu in Berlinu zbuja isto občudovanje kakor doma na Dunaju. Pruski kralj Friderik II., strasten in precej spreten šahovec, ki je z Voltaire-om celo pismeno igral šah, je Turka, potem ko je bil od njega večkrat premagan, kupil. Ko pa je kot lastnik izvedel za skrivnost,

se mu je zanimanje za Turka znatno ohladilo; dal ga je postaviti v kot, kjer se ga je spomnil šele Napoleon, ko je prišel v Berlin ter igral z njim šah. No, Turek je tudi Napoleona premagal. Iz Berlina je kmalu prišel v Monakovo, kjer je postal last slovitega mehanika Mälzla. Ta ga je navadil igrati še whist in šel nato z njim v Ameriko. Kakor v Starem je tudi v Novem svetu, potujoč po vseh krajih, zbuja občno pozornost, dokler se ni pri nekem požaru v Philadelphiji ponesrečil. Skrivnost avtomata, katero so v listih pojasnili, je obstajala v tem, da se je v stroju poleg množine koles in drugih mehaničnih priprav med igro vedno nahajal tudi človek, ki je stroj vodil. Čuditi se je le, kako se je zamogel vedno dobiti tako spreten igravec, ki je moral vendar v stroju po ure dolgo skoraj nepremično bivati, da je vse druge, tudi jako slovite igravce premagal.

Književnost.

Slovenska književnost.

Zaščitnikom Levčevega pravopisa v preudarek. Spisal prof. V. Bežek. V Ljubljani 1901. 11. str. v 8°. —

Tako slove brošurica, ponatisnjena iz 6. številke letošnjega „Ljubljanskega Zvona“. V nji zahteva g. prof. Bežek, da naj se, preden se uradoma odobri Levčev pravopis, skliče posebna „anketa“, ki naj prične vso pravopisno akcijo iznova, češ, dozdanja je popolnoma zavojena.

Zakaj je zavojena? Jasnega odgovora na to vprašanje bo bravec zaman iskal v brošurici. Kaj neki so „zaščitniki“ Levčevega pravopisa zakrivili, da je naš pravopisni voz tako zavlečen v stran, da po dozdanjem potu ne more več dalje? Ker se je poglavitni boj dozdan bil vendar samo o vprašanju „räkäll - rékřw“ in o vprašanju „bralec-brávc“, in ker so vsa druga obravnavana vprašanja bila manjšega in bolj postranskega pomena, smemo sklepati, da je navedena huda nesreča zadela naš pravopis pač vsled rešitve prvih dveh vprašanj. Kako pa so mogli „zaščitniki“ Levčevega pravopisa pripraviti naš pravopis s tema dvema vprašanjema v tako nesrečno

zagato, iz katere ga je moči rešiti samo s tem, da ga porinemo spet „nazaj“?

To so „zaščitniki“ storili s tem, da so dokazali, in sicer neovržno dokazali, da *řgodovinska resnica* in *ogromna večina naroda* zahtevata izreko „rékřw“ in pisavo „brávec“, da to, kar so si samovoljno *izmislili*, iz prsta izsesali, narodu *podtekni* *pseudofilologi* ali „jezikoslovne uši“ (kakor jih prelepo imenuje prof. R. Perušek), *ne more* in *ne sme* biti in se ne sme poštovati za *odločilni faktor*, kadar vstanavljamo pravopisna pravila; da se to, kar si je izmislil človek našega časa, ne sme še imenovati „usus“, dasi je za svojo izmišljenino pridobil nekoliko takih privrženecv, ki slepo sprejemljejo vsako novost, in naj si bo še tako kosmata in neumna, samo ker se oni mislijo s tem obdržati na površju modernosti. Neovrženi dokaz, da je pisava bralec in izreka räkäll po zgodovini in rabi („usus“) našega jezika *řnanstveno sleparstvo*, ki se je vtihotapilo še le v najnovejši dobi našega jezika, ki pa ni nikdar postalo splošni usus, ta dokaz torej je naš pravopisni voz zapeljal tako v stran! Znanstvena *resnica* je pravopisni akciji zadala tako bridko rano, da ji ni drugači pomagati kakor z

znanstveno ležjo in podtikanjem! Zato ni „aletheja (resnica) fonetike, etimologije in jezikovne zgodovine“ gosp. prof. Bežku nič; njemu in nasprotnikom Levčevega pravopisa je zvezda vodnica to, kar so si izmislile „jezikoslovne uši“ „izza l. 1870.“, torej to, kar je staro trideset let in kar dokazno ni narodno!

Zakaj se sklicujejo nasprotniki Levčevega pravopisa ravno na l. 1870., zakaj bi to leto moralo biti mejnik, nikakor ni jasno. Bežek res ne misli — *horribile auditu phylloxerae philologicae!* — na imenitno Škrabčevu razpravo „O glasu in naglasu našega knjižnega jezika“, ki je izšla ravno tega leta, ampak v prvi vrsti na Stritarjev „Zvon“. Toda ni li vprašanje o elanju starejše, ni se li že l. 1861. nazpravljalo o njem v Novicah? ni li bralec vzbudil prigovor Cigaletov že l. 1863., Marnov l. 1864. in 1866.? In „bralec“ se je rodil ravno l. 1863., kolikor morem jaz soditi; oča mu je ravno tisti Levstik, ki mu tudi g. prof. Bežek pripisuje precej „vratolomnih skokov“, katerih smo se pozneje srečno rešili. Ravno l. 1870. je celo Stritar sprejel v „Zvon“ nekaj takih Levstikovih izmišljenin in novotarij (nij, kedor, kedo itd.), ki se jih je pozneje otesel; bralec pa je pisal že prej v Janežičevem „Glasniku“ tudi on, zapeljan po modi, katero ukazati se je bilo zljubilo prešernemu „despotu in gospodu slovenskega jezika“, Levstiku. Čemu torej začenjati novo dobo slovenskega jezika ravno z l. 1870.? Ni li Stritarjev jezik in pravopis takrat popolnoma tak, kakor v „Glasniku“? Se-li Stritar ni ravnal tudi v „Zvonu“ (razen zgoraj omenjenih malenkosti) popolnoma po jeziku Janežičevega „Glasnika“ in Janežičeve slovnice, in ni li segel deloma celó nazaj v starejšo Janežičevo dobo (vert!)? Kak razložek je neki med jezikom Stritarjevim v „Glasniku“ l. 1867. in 1868. in pa med njegovim jezikom v „Zvonu“ l. 1870.? Če se pa Stritar drži Janežiča, zakaj začenjati z l. 1870.? In na drugi strani, če je Stritar „odločno zavrnil Levstikove eksperimente“ še le leta 1876., zakaj ni potem Bežku to leto pričetek nove jezikovne in pravopisne dobe? Najbrž se mu je ta doba zdela malo prekratka, da bi se mogel sklicavati nanjo; neko „dobo“, četudi le majčkino, četudi le navidezno, pa je vendar bilo treba ustanoviti za bralca in räkäll, ker bi si taka pisava in izreka sicer ne mogla zasvojiti ali (kakor pravijo naši juristi) priposestvovati pravice do bitja. Toda posest elanja in bralca je bila tudi v tej novi dobi dostikrat motena; omahovanje med bravcem in bralcem ni nikdar prenehalo, in elanje je ravno Stritar jasno zavrnil v „Zvonu“ l. 1876. na str. 272; to seveda „zaščitnikom“ Levčevega pravopisa ni morda kak poseben razlog njih učenju, ker jim je Stritar sicer začetnik nove dobe v slovenskem slovstvu, ne pa tudi nove dobe v zgodovini našega jezika. Naposled opominjam, da gospodje, ki

vstanavljajo napačne trditve o razvijanju našega jezika izza l. 1870., napeljujejo ž njimi vodo na mlin najhujših nasprotnikov našega naroda, ki nam tisto očitajo ob vsaki priložnosti, toda po — krivici!

Pravopisni in pravorečni usus po pravilu „pišimo in govorimo, kakor smo pisali in govorili dozdej“ priporočajo po moji misli pač tisti, ki se držé dozdanjih pravopisnih in pravorečnih pravil, ne pa tisti, ki uvajajo izmišljenine „jezikoslovnih uši“ izza l. 1870., dasi se jih je morda nekaj pisateljev in govornikov poprijelo po lastnosti, „po kateri z opico smo v rodu“. Izmišljenine posameznika, zlasti v oblikovju, nimajo v jeziku nobene pravice; slovničar in vsak pisatelj, ki ceni svojega naroda jezik, jih mora preganjati, ako mu je res kaj do čistosti jezika, ter ostro zavrniti vsakega, ki jih hoče vtihotapiti iz svoje fabrike. Pаметen slovničar bo seveda znal ločiti izmišljene oblike od dijalektičnih, katere meri z drugačnim merilom. Taka izmišljenina (apokrifna oblika!) je pri nas ravno bralec, ukradena je iz srbsčine; naši najbližji hrvaški sosede jo poznajo prav tako malo kakor mi. Če damo po zgledu nasprotnikov Levčevega pravopisa domovinsko pravico bralcu, koliko drugih takih izmišljenin bi morali še dopustiti, ako hočemo biti dosledni in se sklicavati na dobo izza l. 1870.? Tako bi morali na srce pritisniti tisti ij v množinskem rodilniku i-debel, ki je pač toliko razširjen kakor bralec in vzet ne morda neposredno iz stare slovenščine, ampak iz hrvaščine, kakor so jo pisali v letih šestdesetih (Rački!); objeti bi morali nij, ki je strašil po slovenskih knjigah in časnikih okoli 25 let; sprejeti bi dokončno morali večkrat napačno rabo veznika n e g o, glagole n a i v a t i (kakor r a z m o t r i v a t i) in še več enakega. Zlasti pa bi se morali okleniti tudi krivega nauka, da moramo ieren nemških glagolov nadomeščati z o v a t i, nauka, katerega véliki „zaščitnik“ je ravno gospod profesor Bežek in ki je prav tako iz prsta izsesan, kakor bralec. Ko je l. 1877. izrekel Stritar subjektivno mnenje, da so mu oblike kakor „korespondirati prave spake“, so se tedanje „jezikoslovne uši“ takoj stresle in izglele zametek „korespondovati“, mené, da bo to bolj ugajalo tenkočutnemu ušesu Stritarjevemu; storile so to, ker so videle, da enako delajo tudi Hrvatje v Zagrebu, ki so se v tem oziru zopet zagledali v severne Slovane. Tam je o v a t i navaden sufiks samo pri Poljaki v glagolih, ki pa ne sloné morda na nemškem ieren, ampak so izposojeni *naravnost* iz francoščine, italijanščine ali latinščine; pri *nemških* glagolih na ieren pa imajo tudi Poljaki svoj e r o w a ć (faszerować, komenderować, kwaterować, maszerować, plejzerować, polerować, prenumerować, spacerować, wizerować, sztafirować). Neposredno iz nemščine izposojenim glagolom južni Slovani nikdar ne pritikajo sufiksa o v a t i, ampak

samo *ati*; v starejši dobi so enako ravnali tudi severni slovanski jeziki, v novejši dobi pa se je tam bolj razširil nastavek *ovati*, prim. p. žegnač, p. szukać, wagać... poleg *hecować* (*hetzen*), *holować* (*hollen*), *kierować* (*kehren*)... Vsled tega so tudi nemški glagoli na *ieren* vsprejeli v češčini, poljščini in ruščini sufiks *ovati*, v južnih Slovanih pa *ati*. Ker so potem češki, vsakemu navidezemu in očitnemu germanizmu v oblikah sovražni pisatelj opazili, da imajo Poljaki, ki so dotične glagole vsprejeli naravnost iz romanskih jezikov, v primeru s češčino malo besed na *erować* in da tam navadno manjka *ir*, *er*, zato so začeli po poljskem vzgledu, nanašajočem se na romanske glagole, tudi oni prikrojati slično izposojenke iz nemškega jezika in, kjer se je le dalo, zatirati zlog *ir* zoper narodnega jezika zgodovino. V hrvaščini in slovenščini so oblike na *ovati* za nemške glagole na *ieren* mogoče samo tedaj, kadar pozna jezik dotično podstavo kot samostavnik, kar je izvrstno opazil že Luka Pintar; sicer pa je nam, ako nečemo hoditi ob tujih berglah in se smešiti, pisati v vsakem takem primeru, če sploh rabimo tujko, povsod *irati* ali *erati*, torej *polirati*, *eksercirati* itd. To edino je primerno našemu jeziku in ne *polovati*, *ekserkovati*, kakor so se nekateri že začeli spakovati, zlasti po receptu g. Bežka, ki je naenkrat pozabil na Paulove „Principien der Sprachgeschichte“ ter nasvetoval, da si moramo v takih primerih poiskati najprej prvotno latinsko, grško in ne vem še kako osnovo in ji potem obesiti slovanski rep *ovati*: iz *identificieren* moramo napraviti *identificus* (ploskajte!!), odkršiti *us* in *zveržiti identifikovati*! Tako umetno pretvarjanje je v jeziku nemogoče in v praksi vzbuja samo smeh, kar se je res pokazalo pri našem „identifikovanju, preparovanju, preterevanju, korespondovanju“. Pametni ljudje so se tem spakam smejali, dovoljevali so si jih večinoma gigerli, kakor si ravno oni špogajo tudi bralca. Toda kakor moramo tvorbe identifikovanje, legalizovanje itd. kot prazne izmišljenine pognati črez plot, z isto pravico smemo zapoditi v stran tudi bralca in vse enake, našemu narodnemu jeziku nasprotujoče in nepotrebne novotarije. Če smo se otesli, kakor priznava g. prof. Bežek, mnogih Levstikovih eksperimentov kakor nij, potij, življenije..., zakaj naj bi nas kurja polt obšla pred Levstikovim bralcem ali pred identifikovanjem, ki je za naš jezik iste vrednosti in nepotrebnosti, prazna izmišljenina jezikoslovcev, katere je Perušek tako krasno krstil? Ti ljuba „pišoča masa“, „inteligencija“ in „gentry“, ki si se uprla Levstikovim eksperimentom, bodi vendar nekoliko dosledna in vrzi vse one apokrifne oblike med smeti!

Kakor gledé bralca, so enako nevmestni vsi prigovori g. prof. Bežka tudi gledé elanja. Tega

vprašanja sem se obširno doteknil v svoji kritiki „O Levčevem pravopisu“, ki jo upam v kratkem izdati v posebnem ponatisku iz „Slovenca“; zato napotujem bravca, naj si tam prebere omenjeni del tega spisa, ki obravnava pač tudi vse Bežkove prigovore. Tam sem po svojih močeh konstatiral občno pravilo gledé elanja, kakoršno velja glede ogromne večine našega naroda, ter dokazal, da so vsi prigovori nasprotnikov Levčevega pravopisa nevtemeljeni, prisiljeni in narodnemu jeziku nasprotni, ter da smemo elati samo tam, kjer je po analogiji že sprejel elanje narod sam (ne inteligenca ali „gentry“, kakor se sama oholo imenuje), in da slovničarji nimajo pravice predpisovati narodu novih pravil, kakó naj govori. Če misli gospod prof. Bežek o nasprotnikih Levčevega pravopisa, da so *vox populi*, je to pač domišljavost; *vox populi* so pač tisti, ki hočejo, kakor „zaščitniki“ Levčevega pravopisa, narodu obdržati staro izreko (*voce* *populi*), ne pa tisti, ki mu jo hočejo pokvariti in pograbititi in so se odrgali od *narodove* govornice ter začeli slovenski jezik spakovati, sramovaje se svojega kmetiškega naroda: ti so *vox gigerlorum*!

Ako zahteva g. prof. Bežek, da naj bodo pravila kolikor moči pregledna in kratka, mu prav rad pritrdim. Toda vprašam ga, ako hoče vpeljati v šolo bralca, ne bo mu li treba več pravil kakor pri bravcu, kjer si mora učenec zapomniti le štiri, pet besed z *l*-om? Ali si potem ničevdedci, zlasti časnikarski, ne bodo privoščili še bolj vsak svoj pravopis in pisali n. pr. tudi *delalec*, *pilec*, *pelec*, *brilec* ali celo *poslalsi*, *dalši*, *olnov*, *olca*, kar se je res že pripetilo? Kar se tiče trditve, da sem jaz dogotovil nauk „o pravilni trdi in izjemni mehki izreki trdega *l*-a“, moram naravnost povedati, da o tem prav nič ne vem. Ako misli g. prof. Bežek tisti oddelek mojega spisa, ki govori o izjemah, kedaj se *l* na koncu, oziroma pred soglasniki izgovarja kakor *l* (ne *mehki*!), potem naj pogleda v kak hrvaški pravopis (Broz, Kušar) ali v Maretičevo slovnico, pa bo videl, da je tudi Hrvatom treba kompliciranih pravil. Meni sploh ne gre za to, da „narejam“ pravila za šolo ali prakso, ampak samo za to, da konstatiram dejstva; zato tudi kot nekoliko „zaščitnik“ Levčevega pravopisa zavračam zadnjo opomnjo „Zvonovega“ vrednika, ki je mislil, da mora „s svobodomiselnega stališča“ (!) tudi svojo povedati o vprašanih, ki so mu pač kolikor toliko tuja. To kaže ne samo z besedovanjem o podstavi našega knjižnega jezika, ampak tudi s stavkom, kjer pravi, da je Levstik vedno stavil svojo ribniščino za vzor. In ta slovničar je vendar „v svoji izvrstni (ribniški!) slovnici“ priporočal preljubo končnico *oj* v orodniku, katero identificira „Zvonov“ vrednik seveda po krivici z rusko končnico! So li res tisti, ki rabijo to končnico „Vseslovenci, ne pa tesnosrčni

provincijalci?" Mnogim se ona zdi nekaj res posebnega; zlasti ako jo rabiš v verzu, razliješ črezenj nekako po medu dišečo sladkobo, pa naj bo verz še tako hripav in hrapav! Kopitar je ob vsaki priliki povdarjal, da je jezik tem blagoglasnejši, čim več besed se končuje v njem na samoglasnike, in da je tem trši, čim več je v njem besed s soglasnikom na koncu; to se zlasti spozna v petju. Potemtakem je torej blagoglasnejša oblika na o kakor oblika na oj. Sicer pa tudi tukaj ne odločuje blagoglasnost, ampak zgodovina in večina naroda.

Na druge posameznosti Bežkove brošurice nečem reagirati, ker bi moral napisati še dvakrat toliko, kolikor sem spisal v tej tako že preveč narastli oceni tega delca. Anketa, ki jo predlaga g. profesor Bežek, se mi zdi pri nas danes nemogoča, ker je prezgodnja in še niso niti znanstveno niti s praktičnega stališča popolnoma preresetana niti mnoga druga vprašanja, ki se tičejo pravopisa. Kaj neki bi nam pomogla anketa, na kateri bi se morda v enem dnevu pri čaši piva razglasila z glasovanjem znanstvena laž za resnico, ali na kateri bi jezičar doktor Žveplo o vtemeljenih dvomih, ki bi se pokazali zjutraj prvega dne, referiral že takoj istega dne popoldne v dveurnem govoru, kajpada brez „natrpanih“ dokazil, v tem ko bi potreboval drugi preiskovavec, ki ni dr. Žveplo, tedne in mesece, da sme izreči sodbo o teh dvomih?

Dr. K. Štrekelj.

Spomenica desetletnice slovenske župnije Sv. Jožefa v Jolietu, Illinois. Izdalo in založilo župnijsko predstojništvo. Tiskalo „Slovensko-amerikansko Tiskovno društvo“ v Jolietu, Illinois. 4°. Str. 32. — V Jolietu je ena največjih in najbolj organiziranih slovenskih naselbin v Ameriki. Velika obrtna podjetja so privabila tja mnogo slovenskih izseljencev, ki jim domača zemlja ni mogla dati več kruha. V uvodni pesmi opisuje pesnik P. čuvstva, ki navdajajo naše rojake onstran morja ob tej lepi slovesnosti. Evo tu odlomek iz pesmi ameri k a n s k o - s l o - v e n s k e g a p e s n i k a :

Kadar gre Slovenec kam od doma,
svetinji dve s seboj na pot ponese.
In kjeržekoli hodi, koder biva,
ostaja zvest svetinjam domovine,
najdražji vsepovsod so mu zaklad. —
Svetinji dve: neomahljivo vero
v neskončnega Boga in pa ljubezen
do krasnega jezika matere,
prinesli tudi mi smo sem čez morje.
A tu za naše ideale slabo,
preslabo vse je bilo poskrbljeno.
In od nekd je ostra, mrzla sapa
svetinjam našim malce že grozila . . . .

Slovenec pa ne dá se tako hitro —
in zvesto brani vse, kar mu je sveto;
tako i zoper to se je zabranil.
Pomoči prosil ni, iskal nikoder,
opr t v Boga, pomagal si je sam.
Iz žuljev pridnih rok si je sezidal
na tuji zemlji lastno, svojo cerkev.
In v lastnem hramu božjem je poslej
po svoje molil večnega Boga;
v jeziku materinem Ga je prosil,
v jeziku svojem Ga zahvaljeval.
Spočetka res je bilo breme težko,
za težko breme malo le nosilcev,
a vstrajni bili vneti so možje,
in božji blagoslov jih je bodril.
Počasi pa se je povečal krog,
naselbina je vedno rastla, rastla . . . .

Potem se obširno popisuje „Slovenska naselbina v Jolietu“. Slovensko izseljevanje v Ameriko se je začelo v drugi polovici prošlega stoletja. V veliki množini se izseljujejo Slovenci od l. 1880. dalje. V Združenih državah so se naseljevali večinoma v severne države, ki imajo našemu podobno podnebje. Največ jih je po tovarnah, mnogo po rudokopih, nekaj pri kmetijstvu in trgovini. Take naselbine so v krajih Calumet, Cleveland, Pueblo, Leadville, Chicago, Crockway, Ely, Pittsburg, Soudan i. dr. Največja slovenska naselbina pa je v Jolietu, kamor so se začeli Slovenci v večjem številu priseljevati pred 15 leti. Privabile so jih velike železne tovarne, katere dajejo zaslužka tisočem mož. Od začetka so morali hoditi v nemško cerkev. Obiskoval jih je č. g. J. M. Solnce iz Št. Paula in neki poljski frančiškan, ki se je naučil za silo slovenskega jezika. Leta 1891. je pa čičaški nadškof P. A. Feehan imenoval č. g. F. S. Šusteršiča župnikom slovenske župnije v Jolietu. Takoj so začeli zidati svojo cerkev. Velike težave je imela cerkvena občina po čičaški razstavi; takrat je nastala gospodarska kriza, in tovarne so bile osemnajst mesecev zaprte. Vkljub temu so izvršili svoje delo. Leta 1898. so zgradili šolo in župnišče. Zdaj imajo Slovenci v Jolietu 19 saloonov (gostilnic), pet prodajalen za obleko, pohištvo in jestvine, tri mesnice, eno izdelovalnico smodk in en pogrebniški zavod. V Jolietu je sedež „Katoliške Slovenske Kranjske Jednote“. Tudi političnega življenja se jolietški Slovenci krepko udeležujejo. Tu izhaja zdaj „Amerikanski Slovenec“. — Knjižico sklepa obširnejši popis mesta Joliet in njegovih industrijskih podjetij. Okrašena je z lepimi podobami.

Dr. E. L.

Prvi listi. Spisali slovenski in hrvatski učiteljski abiturijenti. — V Ljubljani, 1901. Tiskala Narodna Tiskarna. Založili abiturijenti. — O tej knjigi morda prihodnjič kaj. Trudili smo se,